

тих и јасно одвојених целина. Разумевање предмета етнографског истраживања као нечега што је везано за националне мањине, руралне пределе и магију често је део лаичких схватања, али се и на суптилнијем, академском нивоу могу репордуковати дихтомије између „примитивних и архаичних“ (Даковић и Ћирић 2013: 90) карактеристика неких људи и култура и њихових „савремених“, урбаних и европских пандана. Међутим, већина овде презнетованих текстова, поготово оних етнографски сложенијих, чини значајан допринос проучавању Балкана, музике и савремених процеса изградње културног идентитета.

Литература:

- Bakić-Hayden, Milica 1995. Nesting Orientalism: the Case of former Yugo-slavia. *Slavi Review* 54(4): 917–931.
- Bakić-Hayden, Milica and Robert Haiden. 1992. Orientalist Variations on the Theme “Balkans”: Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics. *Slavic Review* 51(1): 1–15.
- Berlant, Lauren. 1998. Intimacy: a Special Issue. *Critical Inquiry* 24(2): 281–288.
- Daković, Nevena and Marija Ćirić 2013. The Balkan Wreath: Multicultural Balkan Indentity in Film Music. In *Ottoman Intimancies, Balkan Musical Realities*, ed. R. P. Pennanen, P. C. Poulos and A. Theodosiou, 8797. Helsinki: Foundation of the Finnish Institute at Athens.
- Kiossev, Alexander 2002. The Dark Intimacy: Maps, Identities, Acts of Identification. In *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation*, ed. D. I. Bjelić and O. Savić, 165–190. Cambridge, MA and London: The MIT Press.
- Said, Edward. 2008. *Orijentalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Theodosiou, Aspasia, Pagaiotis C. Poulos and Risto Pekka Pennanen. 2013. Introduction. In *Ottoman Intimancies, Balkan Musical Realities*, ed. R. P. Pennanen, P. C. Poulos and A. Theodosiou, vii–xxx. Helsinki: Foundation of the Finnish Institute at Athens,
- Todorova, Maria. 2006. *Imaginary Balkan*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Марина Симић

Архиви безбедносних служби као етнографски терен

- Verdery, Katherine. 2014. *Secrets and Truths. Ethnography in the Archive of Romania’s Secret Police*. Budapest: Central European University Press. Str. 1–289.

Професорка Сити Универзитета у Њујорку Кетрин Вердери је била међу првим америчким антрополозима која је своју експертизу почела да гради у источној Европи бавећи се комунизмом и постсоцијалистичким друштвима. Просла-

вила се књигама *What Was Socialism and What Comes Next* (1996), *The Political Lives of Dead Bodies: Reburial and Postsocialist Change* (1999), *The Vanishing Hectare* (2003), *Peasants Under Siege: The Collectivization of Romanian Agriculture 1949-1962* (2011) и многобројним текстовима који за тему имају анализу различитих аспеката социјалних и политичких трансформација из социјализма у либерану демократију на простору источне Европе. Њена теренска специјализација везује се за простор Румуније, где је најпре истраживала земљишне односе и појам својине у комунизму с краја седамдесетих и почетка осамдесетих година 20. века. Њена најновија књига, која је предмет овог осврта, анализира интринсични елемент комунистичких (и не само комунистичких већ свих тоталитарних) уређења – улогу тајних безбедносних служби у друштву. Прецизније, књига проучава како су тајне службе конструисале идентитет и перцепцију грађана Румуније, као и општу друштвену атмосферу. Књига такође открива једну интересантну, чак белетристичку димензију теренског рада америчке антрополошкиње која је годинама праћена и истраживана од стране чланова тајне службе румунске Секуритатее. Она представља сведочанство не само о једном тегобном времену које је за нама, и које по себи јесте важно, већ и о томе како истраживаче и друштво које они проучавају виде и анализирају тајне службе. Иако то није примарни акценат књиге, она може бити читана као дневник тајних служби о антрополозима и етнолозима (истраживачима уопште), или пак као нека врста њихове тајне биографије. Књига сажима непрегледне странице архивске документације безбедносних служби које су за циљ имале детаљну тајну анализу друштва и процену друштвених кретања, људи и процеса, што методолошки доста подсећа на оно што чини окосницу професије социјалних антрополога. На тај начин архиви и архивска грађа могу бити виђени не као извор већ као место продукције знања и складишта или генератори социјалних односа (Verdery 2014, 5).

Кетрин Вердери дакле као основу анализе узима архив и архивску грађу румунске Секуритатее и посматра га као поље етнографског истраживања. Другим речима, она приступа архиву као терену. На самом почетку, читалац би могао да постави питање како је могуће приступити архиву и архивској грађи безбедносних служби као етнографском терену, имајући у виду чињеницу да бављење људима и њиховм судбинама, похрањено у непрегледним досијеима тајних служби, по себи представља диригован и тенденциозан, тајан и неретко веома спекулативан процес. Вердери на самом почетку пренебрегава ову препреку и наглашава сличан методолошки приступ етнографа и тајних агената предмету проучавања, а то је детаљно и систематично бележење одређених појава, људи, њихових активности, архивирање и систематизовање материјала. Друга заједничка карактеристика која ствара основу компарације је сазнајна црта обе професије, при чему је важна разлика у начину употребе сакупљених информација. У случају етнографа, циљ је проширење научног фонда ради бољег и свеобухватнијег разумевања друштвених процеса, док је у случају тајних агената у питању јача политичка контрола друштва путем нарастајућег фонда информација. Будући да орвеловска методологија и димензија друштва које контролишу тајне службе ни морално а ни научно није прихватљива, Вердери утолико пре схвата изазов и покушава да, зарад научног импулса антропологије, направи дистанцу и приступи архивима тајних служби као било ком другом терену. Она то оправдава на следећи начин:

„Антрополози често покушавају да на разумљив начин прикажу друге манипулишући границама између непознатог и познатог, пореде-

ћи животе других са нашим (...). Како би се то успешно постигло то захтева развијање симпатије према животима других дистанцирањем од оног сопственог. На тај начин ми дефамилијаризујемо наше сопствене културне праксе чинећи оне стране доступнијим, отворенијим за идентификацију и разумевање. Оваква техника је кориснија уколико неко проучава сопствено друштво, чије су му форме толико познате да их не може видети у неком другом светлу. Стога, оне морају бити некако отуђене и дефамилијаризоване како бисмо о њима могли размишљати другачије“ (Verderer 2014, 74–75).

Вердери стога бира да румунску Секуритатеу посматра „другим“ очима, приступајући јој као страном и непознатом пољу истраживања, ограђујући се притом од својих предрасуда и негативних сентимената. Иако остаје недоречено да ли је такав приступ могућ и како можемо бити сигурни да смо се одвојили од свих или барем доминантних склоности и осећања – генералније, да ли је вредносно неутрална наука уопште могућа, она се упушта у разматрање више важних питања од којих вреди издвојити неколико: Шта је архив Секуритатее, како он може бити класификован и чему он служи? Шта представљају тајност и тајна друштва и колико су концепти тајности, нетранспарентности и конспиративизма били важни за одржање социјализма и због чега? Да ли безбедносне службе могу да се посматрају као креатори социјалних односа и како оне утичу на продукцију знања и на идентитете појединаца?

У вези са последњим, Вердери доводи у питање смисленост лустрације, која је постала један од нужних услова транзиције у великом броју источноевропских друштава након пада Берлинског зида, с обзиром на масовност као и на активно, пасивно или присилно регрутовање обичних људи као доушника. Кроз целу књигу Вердери дискутује због чега досијеи из данашње перспективе не смеју остати непроблематизовани, тј. прихваћени здраво за готово као „истинита“ сведочанства о људима и њиховим активностима. На тај начин би се позиције оних који су те досијее стварали и оних који их сада раскринкавају изједначиле у погрешном приступу људима, али и у приступу истини у процесу демократизације друштва. Прави је куриозитет да је румунска Секуритатеа имала далеко више доушника, око 486 000, од запослених којих је било свега око 39 000, за разлику од немачког Штазија у којем је било 93 000 запослених и око 178 000 доушника. У случају Румуније, Вердери ову импозантну бројку доушника објашњава ослањањем службе на изразито јаке културолошке и традиционалне вредности социјалних и сродничких мрежа путем којих су мобилисани људи за њене потребе. У таквој констелацији снага није, према њеном мишљењу, могуће нити је праведно покретати питање лустрације, јер се суочавамо са парадоксом да је готово већина становништва посредно или непосредно радила у корист служби.

Иако је став Вердери по овом питању оправдан и кредибилан, постоје снажни аргументи у прилог лустрације коју не треба олако одбацити као један од могућих концепата суочавања са различитим злочинима почињеним у прошлости. Утолико пре што став који Вердери заступа погодује релативистима у политици (па и интелектуалцима) који не само да већином не проблематизују систематско обрачунавање са индивидуалним слободама у социјализму, већ то на неком вишем нивоу сматрају оправданим у одређеним контекстима. То потенцијано може бити опасно на дужи стазе и може отворити простор да се такве методе поново сматра-

ју друштвено и политички прихватљивим и корисним. Ово уједно представља и критику књиге, која би могла да се сажме у ставу да Вердери заступа више културолошко а мање феноменолошко виђење концепта лустрације, које нажалост не доприноси ни вредносном одређивању спрам угрожавања елементарних индивидуалних права ни, у крајњој линији, поштовању према жртвама тих злочина. Верујем да управо због интринсичне суровости социјалистичких режима према грађанима и њиховим слободама, лустрација не би требало да буде оспоравана изговором масовне инволвираности људи у рад служби, јер се тако неутралише кавлитативна и суштинска неопходност самог процеса, из разлога који су напред наведени.

Вердери детаљно и веома аналитично приступа концепту страха и култивацији страха као конститутивном елементу државе, посебно током успостављања социјализма у источној Европи, односно у Румунији. Употреба страха и присиле није, наравно, инвенција социјализма. Из историје политичких идеја добро је познато да су мислиоци попут Макијавелија, а нарочито Томаса Хобса, у страху видели преполитички елемент кључан за настанак и одржање државе, елемент којим се легитимише држава као главни носилац сигурности. Оптерећеност социјалистичких структура првенствено безбедношћу а потом редом и успостављањем новог друштвеног поретка, прожимало је све друштвене поре. То је утицало на креирање вертикалних социјалних мрежа и односа, где су на врху хијерархије партијске, односно безбедносне структуре, а све оне испод њих су под њиховом директном контролом и присмотром. Вердери примећује да је Секуритатеа видела друштво не као мрежу, са везама које спонтано прожимају и шире се од особе до особе, већ као грабуљу или тродимензионалну звезду, са везама које иду од особе директно нагоре ка официрима и партији (Verdegy 2014, 204). Она сликовито пореди румунску комунистичку партију са патријархалном фамилијом, будући да је партија тежила да успостави патријархални и патронистички концепт бриге о друштву, где су људи међусобно повезани посредством партијског патријарха.

Анализу социјалних односа и мрежа које креирају највећим делом партија, страх, брига за безбедност и одржање поретка, како унутар тако и изван структура Секуритатее, уједно сматрам најбољим и најпроницљивијим донетима књиге. Ауторка је једну сувопарну материју – безбројне, хладне, безличне и бирократске извештаје тајних агената и официра, успела да представи као један живописни паралелни свет чијег постојања његови главни актери нису ни били свесни. Она му је дала смисао, оживела је многе приче и судбине које су у извештајима тајних служби коришћене као средства огромне партијске машинерије, а у њеним анализама оне добијају своје место и хуману димензију у реконструкцији једне бескрупулозне епохе.

Стога, топло препоручујем књигу *Secrets and Truths. Ethnography in the Archive of Romania's Secret Police* јер она представља добру антрополошку и етнографску анализу архива тајних служби, а Вердери својим веома течним и питким стилем читаоцу открива један свет у свету који је до скоро био права непознаница.

Јована Диковић